Фонетични промени

Публикувано от **dannyboy** на **27.04.2010**

Фонетични промени

I. Комбинаторни и позиционни промени

Асимилация или уподобяване на звукове

Регресивна асимилация

вторник - фторник

сбор - збор

тежко - тешко

отговарям - одговарям

Прогресивна асимилация - сравнително по-слабо разпространена в индоевропейските езици, за разлика от тюркските

свой - сфой

свет - сфат

готви - готфи

Частична асимилация

лодка - лотка

Пълна асимилация

севна - сенна

падна - панна

една - енна

Контактна асимилация

разходка - разхотка

Дистанционна асимилация - влияние си оказват несъседни звукове

вафла - фафла

февруари - фефруари

Междусловна асимилация (сандхи)

с жената - з жената

от града - од града

пет дни - пед дни

В английски език не се извършва междусловна регресивна асимилация по беззвучност - звучност (a nice boy), но се срещат друг вид сандхи - регресивна пълна асимилация в разговорния език (thak cup).

Преглас (метафония)

Може да се отнесе към регресивните асимилационни промени и представлява изменение на съгласната под влияние на гласната в следващата сричка.

Променливо я:

б'ал (бял) - бели

Ѣ - старобългарски - ятова гласна

В мизийските диалекти и балканските говори има особена промяна - а след мека съгласна и ж, ч, ш, но пред мека сричка:

жаба - жеби

чаша - чеши

шапка - шепки

В панагюрския говор:

лу'бе (любе) - либе

Във френския език има нагаждане по тембър на първата гласна към втората

aimer (eme)

В немски език - вокална инфлексия (Umlaut). Умлаутът при възникването си е бил фонетично явление (вид регресивна асимилация - замяна на задна гласна с предна под влияние на съседен афикс), а сега е един от важните начини на граматично изразяване.

Hand - Hände

Wand - Wände

Вокална хармония

Тя е разновидност на прогресивната асимилация и е характерна за угро-финските и тюркските езици. Състои се в следното - характерът на коренната гласна определя характера на гласната в афиксите:

oda (стая, ед.ч.) - odalar (стаи, мн.ч.) - odalarda (в стаите, мн.ч., М.П.)

at (кон) - atlar (мн.ч.) - atlarda (М.П.)

ev (къща) - evler (мн.ч.) - evlerde (М.П.)

Палатализация

Това е такава асимилационна промяна, при която учленението на твърда съгласна се премества към твърдото небце или се образува допълнително учленително място - втори фокус върху твърдото небце, под влияние на гласна от преден ред.

кал

кон

кино меко к

керван

В руски език твърдите съгласни пред е и и се омекчават чувствително:

столик

на столе

В някои български диалекти палатализираните съгласни са преминали в други:

цвете - цвек'е

гости - госк'е

грозде - грозг'е

Ливаг'е

Депалатализация (затвърдяване)

ход'ъ (ходя) - ходъ преподавател'ът - преподавателът

ход'ът - ходът

Дисимилация (разподобяване)

Фонетична промяна противоположна на асимилацията (уподобяването). При дисимилацията два еднакви или близки звука се раздалечават в учленително и акустично отношение. Тя се дължи на стремежа да се улесни изговорът чрез отстраняване на еднообразните или твърде сходни учленителни движения, които понякога затрудняват говорещото лице. Дисимилацията е рядко явление, среща се в диалектите, разговорната и детската реч. Дисимилацията може да бъде:

По посока

- регресивна - влияние отзад напред
- прогресивна - влияние отпред назад

По разположение на звуковете

- близка (контактна)
- далечна (дистанционна)

По резултат

частична - от части си влияят

пълна - напълно се разподобяват

пламна - плавна

стръмна - стръвна

много - фного

много - млого

тлъст - клъст/плъст

нокти - нохти/нофти

доктор - дофтор/дохтол

лакти - лафти

птиче - фтиче

ножче - нохче

овчар - охчар

рафт - рахт

пневмония - плевмония

фесче - фехче

Дистанционна дисимилация:

коридор - колидор

Григор - Глигор

сребро - сребло

хининче - хилинче

В руски език:

февраль - феврарь

директор - дилектор

Дисимилация има още в латински, френски, немски. Това е консонантна дисимилация, освен нея има и вокална, при която се разподобяват гласни:

devise - divisa

philippe - phelippe (фр.)

Хаплология

Това е особен вид силаботонично дисимилационно изчезване, при което отпада едната от две еднакви или близки срички или звукосъчетания (haplos - прост, logos - дума, слово, реч).

трагикокомедия - трагикомедия

минералология - минералогия

пацифицист - пацифист

именен ден - имен ден

Метатеза (разместване)

Фонетична промяна, при която два звука разместват местата си в думата. Близка е, когато звуковете, които се разместват са в непосредствено съседство и далечна, когато са далече един от друг.

балерина - барелина

билник - бинлик (1000 драма, съд за 1000 драма)

пергели - пелгери

банела - balein (фр. кит, рогови пластинки в устата на кита)

вехт - ветх (стар)

портмоне (нося монета) - протмоне

портокал - протокал

Протеза

Характеризира се с поява на нов звук в началото на думата. Характерна е за тюркските езици и за историческата фонетика на френския език и други романски езици.

срам - исрам

страх - истрах

восемь (рус.) - octo(лат.) - acht (нем.) - осем (бълг.)

escola (стар фр.) - ecole (фр. училище)- schola (лат.)

Епентеза

Характеризира се с появата на нов звук вътре в думата.

среща - стреща

срам - страм

жребец - ждребец

След п, б, м, в, се появява едно епентично л. Съдбата му е била различна в развоя на славянските езици. В сръбски, хърватски, словенски, епентичното л се е запазило в средата на думата. Такова е положението и в източните славянски езици. В западнославянските езици и в български това епентично л е изчезнало.

земля (рус.) - земя

корабль - кораб

В историята на българския език се наблюдава още възникване на ерова гласна ъ и на е.

добръ - добър

топлъ - топъл

мозгъ - мозък

прьснъ - пресен

Думи от чужд произход завършващи със словосъчетание от шумова съгласна и сонорна гласна получават ерова епентеза.

спектакъл

социализъм

театър

Йотация

Поява на глайдът й между две гласни.

агне - ягне

утре - ютре

елен -йелен

кое - койе

Елизия (изпадане)

Звукова промяна, при която се наблюдава изпадане, изпускане на звукове от думата.

афереза - изпадане на знак в началото на думата

хубав - убав

синкопа - изпадане на знак в средата на думата

нашата - нашта

половина - полвина

апокопа - изпадане на знак в края на думата

шест - шес

дъжд - дъш

Във френски език:

la amitie (дружба) - l'amitie

В италиански:

elisione

lo amore - l'amore

tronkamento

canale - canal - canal Grande

Grande cavallo - Gran cavallo

Signore - Signor Dottore

В сложни думи:

дъва на десΛте - дванадесет - дванайсет - дванайсе

Контракция

Разновидност на елизията, характеризира се със сливането на два еднакви или близки звука в един.

кооператив - кооператив

Илиинден - Илинден

Сийка - Сика

Редукция на гласни

Фонетична промяна, при която някои звукове в неударено положение променят отчасти или напълно своето звучене.

баща - бъща

зелено - зилено - зилену

поле - пуле

Обикновено в западните български говори, както и в източните неударените гласни не се редуцират. В централно-балканския говор се наблюдава не само този вид редукция, но и на е à ъ с мекост на предишната съгласна.

болен - бол'ън

гладен - глад'ън

В подбалкански (сливенски) говор се наблюдава промяна на и à ъ с мекост на предишната съгласна.

бабин - баб'ън

Десоноризация

Десоноризацията е фонетична промяна, при която вместо дадена звучна съгласна се произнася съответната беззвучна.

готов - готоф

плод - плот

вид - вит

куб - куп (омонимия)

Във френски и италиански език не се забелязва.

rose (роза) - rosse (кранта)

bouche (уста) - bouge (вертеп)

Лабиализация (оустняване)

Под лабиализация се разбира заменянето на нелабиален звук с лабиален, т.е. такъв, при който дейно участие вземат устните.

прах - праф

бях - б'аф

чешма - чушма

жив - жув

широк - шурок

дежурен - дужурен

чемерика - чумерика

Делабиализация (разустняване)

Характеризира се със заместване на лабиален звук с нелабиален.

тютюн (т'ут'ун) - титун

любеница (л'убеница) - либеница

зюмбюл - зимбил

бюфет (б'уфет) - бифет

•II. Спонтанни промени - при тях измененията не протичат от взаимодействието на звуковете. Те засягат определени звукове във всички възможни случаи, без оглед на фонетичното им положение. Има различни теории: на поколенията, на най-малкото усилие, на условията, социалните фактори и т.н. Тези промени са доказателство за развитието на езиковата система.

•1. Повсеместната промяна на ы (ири) в и:

с ынъ - син

р ыба - риба

т ы - ти

•2. Промяната на двете носовки:

голяма [ ] он и малка [ ] ен в съответно ъ и е

р ка - ръка

з бъ - зъб

м со - месо

им - име

с - се

•3. Изчезване на аспироваността (придиханието) в много езици

*bhrātēr

староиндийски - bhrātar

староирански - brātar

старобългарски - братъ, брат(р)ъ

•4. Преминаването на всяко латинско дълго ū, ударено или неударено във френски в ü (ю)

mūru (лат. стена) - mur (фр. стена)

mūla (лат. муле) - mule (фр.)

tū - tu (ти)

•5. Преминаването на акцентуваното (á) свободно латинско а във френски език в е.

mare (лат. море)- mar (фр.)

patre (баща) - pere (фр.)

cantare (лат. пея) - chanter (фр.)

•III. Част от комбинаторните фонетични промени (контактната асимилация, вокалната хармония, редукцията, десоноризацията) и всички спонтанни промени имат, последователен, закономерен характер и се наричат звукови (фонетични) закони.

Законите водят началото си от Расмус Раск, наречени от него "Правила за буквени преходи", а те практически представляват звукови съответствия в родствени езици. Особено внимание на фонетичните закони обръщат младограматиците с представители Карл Брунгман и Херман Остхоф. Спор е започнал още оттогава (от манифеста им) за същността н а фонетичните закони и продължава и до днес. Свързан е с редица теоретични и практически проблеми, но мнозина му придават методологическа стойност. Например, руският езиковед Журавлев твърди, че понятието фонетичен закон е било и остава фундаментално понятие за нашата наука, демаркационна линия, отделяща науката от ненауката. Тезата за безизключителността на фонетичните закони формулирана от някои от младограматиците, е изиграла несъмнена роля за развитието на компаративистиката (сравнителното езикознание).

Някои приписват на фонетичните закони черти, които характеризират по-скоро закономерностите, действащи в областта на естествените науки. От 1880г. има опоненти на тази теза.

Според други специалисти, фактите на езиковата еволюция не могат да бъдат обхванато от крайно строги правила, тъй като се дължат на комплексни причини и затова понятието фонетична тенденция може да се смята за по-точно в теоретично отношение.

Трети предлагат една по-гъвкава класификация в зависимост от периметъра на тяхното действие. Те предлагат да има закони с по-широк обхват, по-малки закони и още съществени тенденции или принципи.

Не е фатално какво название ще бъде дадено, дали закони или тенденции. По-важно е да бъде запазено виждането за регулярния, а не стихиен развой на фонетичната система на даден език, група или семейство. Решаващо е преди всичко съдържанието влагано в термина, а не непременно облика на етика. (Ж. Бояджиев)

Промените в звуковата страна на думите не стават хаотично, а се извършват по строго определен начин, закономерно. Закономерността в развоя на звуковия строеж на думите се означава с термина звукови закони. Ето няколко примера:

Праславянските съчетания ar и al между съгласни преминават в български език в ра и ла, в руски език в оро и оло, в полски - в ro и lo:

глад (бълг.) - голод (рус.) - glod (пол.)

брада (бълг.) - борода (рус.) - broda (пол.)

грах (бълг.) - горох (рус.) - groch (пол.)

Праславянският и старобългарският звук ъ в т.нар. силно положение се запазва в български, в руски минава в о, а в сръбски и хърватски - в а, в чешки - в е.

български	бъз	сън
руски	боз	сон
сръбски	баз	сан
чешки	bez	sen

Праславянският звук он [ ] в старобългарски става [ ], преминава в български език в ъ, в руски в у, в полски в on (носовката се запазва).

български	дъб	кръг
руски	дуб	круг

полски d b kr g

Праславянското съчетание dj преминава в български език в жд, в руски език в ж, в сръбски и хърватски в đ (ð) (дж), в словенски език - j (йот), в чешки - в z, в полски - в dz.

български	межда
руски	межа
сръбски	међа
словенски	meja
чешки	meze
полски	miedza

Промените, които се извършват закономерно в сродни езици се наричат звукови съответствия. такива съществуват във всички сродни езици. Например латинското á се запазва в италиански, но преминава в е във френски.

amare (обичам) - amare (ит.) - aimer (фр.)

Индоевропейската съгласна *d преминава в английски език в t, а в немски в z (ц).

ten - zehn

twelve - zwolf

Българската съгласна о съответства на немската a.

гост - Gast

гроб - Grab

восък - Wach

Откриването на звуковите закони, с които се занимава сравнително-историческата фонетика, има извънредно голямо значение за превръщането на езикознанието в точна наука.

•IV. Морфофонетични промени

В стария български език при глагола ‘пека' във всички случаи в корена има к, по-късно пак в праславянския е започнал да действа един закон, според който к пред е и и е преминало в ч, затова пека à пече, печем, печете. Законът за прехода на к в ч обаче отдавна е престанал да действа. днес в българския език започва да действа друг закон - за уеднаквяване на раздвоения корен. Ето защо формата печ- започва да се налага и там, където от гледна точка на стария закон тя е неправилна. Всъщност не се касае за неправилност или за отклонение от звуковите закони, а за резултат на действие на един нов закон, когато стрият е престанал да действа. Такива промени или кръстосвания на закони се означават често с термина промени по аналогия. В този случай говорим за морфофонетични промени, защото тук фонетичните промени се дължат на морфологични причини.

Powered by
Bukvar.bg
© 2010-2024